

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 TIRIŠO YA TEKOLANTHAGO DINGWALONG TŠA SEPEDI

7.1.1 Tshepedišo

Kgaolo ye e lebebane le tekolo ya tirišo ya thekniki ya tekolanthago mo dingwalong tša Sepedi. Tirišo yeo e yo arolwa ka dikgaolo tše pedi, e lego tekolanthago I le tekolanthago II, ka lebaka la go lekalekanywa ga dikgaolo tša lengwalonyakišišo le.

Ka fao tekolanthago I, e yo ahlaahlwa mo kgaolong ya bošupa, mola tekolanthago II e yo sekasekwa mo kgaolong ya seswai.

7.2 TEKOLANTHAGO I

7.2.1 Matseno

Mo go tekolanthago I, tirišo ya tekolanthago e yo tsinkelwa ka go šomiša mohuta wa mathomo wa tekolanthago, e lego go raraganya ditaba. Mo mohuteng wo, go yo dirišwa mahlakore a mabedi a wona, e lego lehlakore la (a) go fetola tatelano ya ditaba le lehlakore la (b) go tsentšha ditiragalo. Ka fase ga lehlakore la go tsentšha ditiragalo, go yo dirišwa mohuta wa mathomo wa lona, e lego tekolanthago ya ka ntle. Mehuta ya tekolanthago le dipuku tšeo di yago go dirišwa, e hlophilwe ka tsela ye:

- Go fetola tatelano ya ditaba
Megokgo ya Bjoko (1968)
Ke dirišitšwe ke Wena (1994)

- Go tsentsha ditiragalo
 - Tekolanthago ya ka ntle
Lenong la Gauta (1982)

7.3 GO FETOLA TATELANO YA DITABA

7.3.1 Matseno

Mo karolong ye ya mathomo ya kgaolo ye, go yo lekolwa tirišo ya tekolanthago ka go šomiša lehlakore la mathomo la go raraganya ditaba, e lego go fetola tatelano ya ditaba. Go fetola tatelano ya ditaba ke ge mongwadi a fapanya ditiragalo tše di latelanago goba a thoma ditaba tša sengwalo sa gagwe ka tiragalo yeo e lebanego le mafelelo. Go tsinkela tirišo ya lehlakore le, go tlo dirišwa dipadi tše pedi, e lego *Megokgo ya Bjoko* (1968) le *Ke dirišitše ke Wena* (1994). Tirišo yeo e yo ahlaahlwa ka go latela lenaneo le:

- Kakaretšo
- Go fetola tatelano ya ditaba
- Thumo

7.4 MEGOKGO YA BJOKO

7.4.1 Kakaretšo

Ka ge kakaretšo ya ditaba tša padi ye e šetše e dirilwe ge go be go hlalošwa tirišo ya tekolapejana mo kgaolong ya boselela, mo e ka se sa boeletšwa ka botlalo. E tla no ba go bea mabalankwe.

Leilane o ile go itia mosadi le mogogadi, a tšhabela ga Kgoši Nthumule. Go fihleng ga gagwe, o letše a tlemilwe. Taba ya go tlabana ya ba gore ge ba tsoga, ba hwetša a se gona. Nthumule a bitša mangaka gore go laolwe tša timelo yeo

ya Leilane. Ba sa kgobokane, gwa rotoga magokobu a topa ditaola tša mangaka ale, a sepela. Morago ga fao gwa lwewa ntwā ye šoro. Ka morago ga lebakanyana, magokobu ale a boa gape. Ge a boela morago, gwa tla batho ba Kgoši Lefehlo, ba thopa Nthumule. Ya ba go boelana ga magoši ao.

7.4.2 Go fetola tatelano ya ditaba

Ditiragalo tša padi ye, di thongwa ka tsheko ya molato mo kgaolong ya pele, ge Matsepe (1968) a re :

Banna ba ohlile maledu kua kgorong, moo megopolo ya bona e šetšego e babaela. Ga se ka phošo ka gore ke matšatši e le leetong le molato woo, le ge la mathomo o be o sa abula, lehono o šetšego o ithuta mmemi le go katiša [letl. 1].

Ge ditaba di eme ka tsela ye, go lemogwa gore go na le taba ye e diregilego, yeo mongwadi a sego a thoma ka yona. Ka lebaka leo, o ruma kgaolo ye ya mathomo ka go re:

Ke nnete gore Leilane o iteile mogogadi, ke nnete gape gore o iteile mosadi wa gagwe, gomme hle bana bešo, le tla ntshwarela ge ke re le nna nka be ke dirile ka moo Leilane a dirilego ka gona, ka gore le ge go lefa nka lefa - le bona ba tla šala le mabadi, le gona ba tla tlwaologa go hlatšišwa ke tše ke di jago. Dihlaa ke tša ka, mpa ke ya ka, bjale o tshwenywa ke eng? Ke nnete gore o ba iteile gomme ditaba tša ntshe di tlile ka tsela ye: [letl. 2–3].

Ka go realo, mongwadi o lemogile go se latelane ga ditaba, o nyaka go di sokolla gore di tle ka lelaneo leo le nepagetšego. Ke ka fao mo kgaolong ya bobedi a alago ditaba tšeo di dirilego gore Leilane a sekišwe. Tšona di ka akaretšwa ka go re:

Go bile komelelo nageng ka bophara. Ka lebaka leo dikgomo tša thoma go fela, ka go borišwa ke tlala. Kgomo ya Leilane ya fofotšwa mola e be e duša. Leilane a apea serapolotšwana sa kgomo yeo. Ge mosadi a bona a eja nama ya mohuta woo, a thoma go hlatša. Leilane a gana go bona seo, a mo thiba lehlatšo leo ka lepara. Ge Mohlatša a ekwa dibabedi, a tšhabela ga gabo. Tatagwe a re ke dira setho, ka go yo botšiša ditaba, le yena tša mo fetela. Ge ba leka gore di boledišanwe ka sekgoro, Leilane a re bokaone di ye mošate.

Ge go hlokomedišišwa taodišo ye, go lemogwa gore e lebane le mathomo a ditaba tša puku ye, mola yela ya tsheko, e le ya bobedi.

Gape mo mafelelong a kgaolo ya bobedi, mongwadi o bolela ditaba tšeo di tlogo hlalošwa kgaolong ya boraro ka go re:

A ba nyaretše ka pela ka ge nnete gona le dikela, gobane ba gana a re a e be sekomanyanakomana etšwe ba tseba gore kgomo ka mo gobe e wetšwa ke namane. Ge bjale ba gana ge yena a re a bolawe - na ba gopotše gore lešaba le lekaaka la Nthumule le swanetše go tla go fela ka lebaka la Leilane? Aowaowaowaa! Go ile gwa tla gwa ba bjang? [letl. 30].

Tsopolo ye e bolela gore ba Kgoši Nthumule ba ile go amogela Leilane, a ba tlišetša mathata. Fela mathata ao ga a bolelwe semeetseng, eupša a hlathollwa mo kgaolong ye e latelago. Mathata ao a akaretšwa ka tsela ye.

Maphuthe o ile go ganwa ka Leilane, a mo tlemolla bošego. Ge le hlaba go hwetšwa a se gona, Kgoši a kgobokanya mangaka. Gona fao gwa direga semaka ge ditaola tša mangaka ao di topša ke magokobu a bile a di metša. Morago ga tirigalo yeo, gwa tla ntwae yeo e ilego ya gagara madira a Nthumule.

Ka go realo, Matsepe o fetotše tatelano ya ditiragalo tša dikgaolo tše pedi tše ka go thoma ka yeo e tlogo morago. Ka tsela yeo, babadi ba sengwalo ba ikhwetša ba timetše.

7.4.3 Thumo

Go ruma ditaba tše go ka thwe, Matsepe o diriša tekolanthago ka tsela ya go raraganya tatelano ya ditiragalo, ka gore o hlaloša ditiragalo tša kgaolo ya pele mo kgaolong ya bobedi; mola tša kgaolo ya bobedi di boletwa mo kgaolong ya boraro. Gona fao go lemogwa gore ge e le diteng, lenaneo la tatelano e ba A, B le C, bjalo bjalo; mola ge e le thulaganyo, tatelano yeo e fetogela go C, B le A, bjalo bjalo. Le ge mokgwa wo wa Matsepe go ka thwe, o hlakahlakantšha ditaba, fela go lemogwa gore o na le mehola ye mebedi, e lego (a) go godiša maatlakgogedi le (b) go hlaloša semelo sa molaodiši.

- Go godiša Maatlakgogedi

Go gola ga maatlakgogedi pading ye go hlolwa ke ge mongwadi a thoma ditaba tša puku ye ka tshoko ya molato. Go rulaganya ditaba ka tsela yeo go na le maatla ka gobane le ge mo mathomong modu wa molato woo o sa kwešišego, eupša ge kgaolo yeo e fihla mafelelong, mongwadi o lemoša gore tlhalošo ya molato woo e tlo boletwa mo kgaolong ye e latelago. Ka go dira bjalo, o fa tlhohleletšo ya go balela pele, go kwešiša seemo sa ditaba. Ka tsela yeo, maatlakgogedi a golela pele.

- Semelo sa Molaodiši

Kahlaahlo ya semelo sa molaodiši e šetše e dirilwe kua morago. Ka fao mo e tla bolelwa ka boripana fela, ka go gatelela dintlha tše bohlokwa tše di tšweletšago semelo sa molaodiši. Groenewald (1993: 52) ge a ala dintlha tše di lebanego le semelo sa molaodiši o re:

- Molaodiši yo ga a ile maaka. Go tiiša taba yeo, Matsepe o re;

Se tshwenyega ge ba re o huane, ka gore, ka gona
go bolela maaka - o re tloša bodutu [letl. 9].

- O na le kgopolo goba filosofi ye e lebanego le bophelo, yeo a rego ke tlhathollo ya se sengwe se se diregago bophelong bja motho yo mongwe le yo mongwe. Mohlala:

Re llela go phela, re llišwa ke go phela...
[matl. 1, 34, 48].

le

Ge eba ke nnete lefase le ke la banna le basadi...
[letl. 31].

- Molaodiši o rata go laodiša ditaba tše le yena a sa di tsebego ka botlalo. Nako ye nngwe le ye nngwe o kgopela gore yena le babadi ba anegelwe gore ba di tsebe. Ke ka fao Matsepe a rego:

Aowa, re tleleng natšo hle [letl. 2].

le

Gonabjale nna ke gakanegile, ke gakanegilego -
le se re ke le senyetša sebaka ge ke re ga ke sa
kwešiša gore le bolela eng? [letl. 69].

Go tšwela pele a ba a re :

Bao ba bakago kgomo goba khudu, tša bona ga di
mpolaiše pelo kudu le ge go di kwa gona ke rata
go di kwa, fela ke re hle, ga ke re ka kgang ka
gore kgang ga e age motse - tša magoši a mabedi
a, di sepetše bjang? [letl.70].

- Ge molaodiši a sa tsebe ditaba ka moka, mmadi o tlo kgona go kgolwa
tšeo a di bolelago bjang? Bothata bo tlišwa ke ge molaodiši a gana tše a
di boletšego peleng. Mohlala šo:

Ke nnete gape gore o iteile mosadi wa gagwe,
gomme hle banabešo, le tla ntshwarela ge ke re le
nna nka be ke dirile ka moo Leilane a dirilego ka
gona, ka gore le ge go lefa nka lefa - le bona ba
tla šala le mabadi, le gona, ba tla tlwaologa go
hlatšišwa ke tše ke di jago. Dihlaa ke tša ka, mpa
ke ya ka, bjale o tshwenywa ke eng? [letl. 2-3].

Nako ye nngwe o fela a re:

Ga ke gane bana bešo, nama ke a e hwela ka ge
mogologolo a šetše a ile a re ga e bjalwe. Fela
godimo ga go ja serapolotšwana gona,
aowaowaowaa [letl. 6].

- Molaodiši o tsentsha ditaba tše di fapafapanego tše di sa lebanego le tše tša boLeilane, bjalo ka tša boHuwane, boTlhahlathi, boRathinyane, bjaloobjalo. Ditaba tše di na le mešomo ye mebedi. Wa mathomo ke go lemoša mmadi gore go na le molaodiši yo a anegago ka go rathatatha ge a sa tsebe go laodišetša batho ditaba ka tshwanelo. Wa bobedi ke thekniki ye Matsepe a e šomišago ge a gatelela kgopolo goba thuto yeo molaodiši a e hlalošago mo taodišong ya gagwe, ka gobane di lebane le mathata a bophelo le bonganga, mereba le swele ya batho.

Ka nako ya nngwe, molaodiši o šomiša thekniki ya tebelelo go kgahla mmadi. Gape o fapantšha therešo le maikgopolelo goba kakanyo. Gona fao ke go fetola tebelelo. Phetolotebelelo yeo e bonala ka direjistara tše tharo tša mongwalelo wa molaodiši: ge (a) a inaganela, (b) a laodiša le (c) a ruta.

Go ruma ditaba tše go ka thwe, molaodiši yo Matsepe a mo dirišago, ga se motho wa go tshepega ebile ditaba tša gagwe ga di kgodiše. Gape ke motho wa go rata go gegea le go bapala ka mmadi. Godimo ga fao go ka thwe, ka mokgwa wo molaodiši a laodišago ditaba tša padi ye ka gona, e feletša e le padi ya kgegeo goba metlae, mola ditaba tša yona di setla pelo. Ka go dira bjalo, o godiša maatlakgogedi ka ge ditaba tše e lego nnete, di hlakantšhwa le tša boikgopolelo.

7.5. KE DIRIŠITŠWE KE WENA

7.5.1.Matseno

Tshekatsheko ya tirišo ya tekolanthago mo pukung ya *Mekgogo ya Bjoko*, e dirilwe ka go šomiša sebopego sa go fetola tatelano ya ditaba. Bohlokwa bja mokgwa wo wa go fetola tatelano, go hweditšwe e le go godiša maatlakgogedi le go hlaloša semelo sa molaodiši. Bjale le mo go *Ke dirišitšwe ke Wena*, tirišo

ya thekniki yeo ya tekolanthago, e yo lebelelwa ka go diriša sona sebopego seo sa go fetola tatelano, go hlokometšwe lona lenaneo leo la ka godimo.

Pele go ka tšwelwa pele, go bohlokwa go bolela gore Groenewald (1998: 70) o lemogile kwano malebana le mongwalelo gotee le thulaganyo magareng ga Matsepe le Phasha. Gantši ge Matsepe a fetotše lenaneo la tatelano ya ditaba, o tšama a boetša babadi morago, go hlaloša ditaba tšeo di tlilego pele ga tšeo ka go diriša mafokwana a bjalo ka:

Ke nnete gore o ba iteile, gomme ditaba tša ntshe
di tlile ka tsela ye: [letl. 3].

le

Tša Leilane šedi: [letl. 50].

Mafokwana a mabjalo ka ao, le mo go Phasha a a bonala, ge a fela a re:

Tša gagwe di rotogile ka tsela ye: [letl. 3].

le

Beng ba tšona bao ba go kwa gore di hlolegile
bjang ba re di hlolegile ka tsela ye: [letl. 6].

Ka ge Matsepe e le yo mongwe wa bangwadi ba pulamadibogo dingwalong tša Sepedi, gona ka tsela yeo go ka thwe, Phasha o hweditše khuetšo go yena.

7.5.2.Kakaretšo

Diteng tša padi ye, *Ke dirišitšwe ke Wena*, di šetše di akareditšwe ka botlalo mo kgaolong ye e fetilego. Ka fao mo di tla bolelwa ka boripana fela, go gopotša babadi.

Dintenne le Mothubi ba ile ba sa itebetše ka tša lerato la bona , Dintenne a ima. Ge Mothubi a mmotša gore o na le lapa, gwa tsoga bothata. Bothata bjoo bo thoma go agela ge a rakwa ka lapeng. Gona fao a napa a thoma go gopola ka go ntšha mpa yeo. Ge Mothubi a lemogile seo, a mo tšhabišetša go mogweragwe, Dintlabile. Morago ga lebakanyana, Dintenne a thoma go etelana le Moitshepi, yo a go napa a mo thuša go nyaka Mooki Baile. Dintenne le Baile ba ile go boledišana, ba beelana mabaka. Nako yeo ge e fihlile, Dintenne a nwešwa dihlare gore lesea le fedišwe. Ge leseana le palela dihlare tšeo, ba bona bokaone e le go le lahlela ka botshwelamare le tomotše mahlwana. Kganthe ge ba iswaiswa ba ilalo, Dipono o a ba bona. Ya ba go swarwa ga bona.

7.5.3.Go fetola tatelano ya ditaba

Go rulaganya ditaba tša puku ye, Phasha o diriša thekniki ya tekolonthago ka tsela ya go fetola tatelano ya ditaba. Taba yeo e lemogwa ge a bula dikgoro tša padi ye, ka go hlaloša ditaba tša ge Dipono a bona Dintenne le Mooki Baile ba lahlela ngwana ka botshwelamare, ka go re:

Dipono o reng a bona masetlapelo mola a be a sa
bapadiša banana ka kgopolong ya gagwe? O reng
a šulelwa ke leeto mola a be a mona menwana ka
lebaka la mantlwantlwane ao a bego a bapalwa
monaganong wa gagwe? Ngwana....,

lekgarebe..., mooki..., botshwelamare, aowa, naa
ke reng? Afa ke tloga ke bona gabotse? [letl. 2].

Ge go hlokomedišišwa taba ye mongwadi a e hlalošago ka tso polo ye, go lemogwa gore ke tiragalo yeo e lebanego le mafelelo a ditaba tša puku ye, yeo e hlalošwago gape letlakaleng la masomešupatharo. Ka fao go lemogwa gore o thomile ka tiragalo yeo e sego ya mathomo. Ke ka fao a rego ge ditaba di tšwela pele, a thomago go retolla tatelano yeo ka go re:

Ke le boditše gore nna ke tloga ke di kwele pele
ga ge Dipono a di bona. Tša gagwe di rotogile ka
tsela ye: [letl. 3].

Morago ga go realo, mongwadi o thoma go tsebiša babadi gore Mooki Baile ke motho wa mohuta mang, gomme ditaba tša ntshe di ka akaretšwa ka mokgwa wo:

Mooki Baile e be e le motho wa lerato, botho le tlhompho. O be a phela ka lerato le leago le monna wa gagwe. Le ge a be a šoma bookelong, o ile a ba le megabaru ya go nyaka go ipatolla ka go šoma go ntšha batho dimpa.

Ge go tsebilwe tša Baile, mongwadi o tšwela pele ka go re:

Bjale ge bana bešo, naa Dintenne ke mang? O
reng a lla a etšwa botshwelamare? Afa le tloga le
ekwa tšeo di kwewago ke nna? Dintenne o reng a
etla ga Mooki Baile ge e le gore o a babja? Beng
ba tšona bao ba go kwa gore di hlolegile bjang ba
re di hlolegile ka tsela ye: [letl. 6].

Go tloga mo, o thoma go hlaloša tša lapa la boDintenne, go ratana ga gagwe le Mothubi go fihlela a ima, a tšhabišetšwa ga Dintlabile, a bile a leka go bolaya leseana. Ka fao go lemogwa gore ditiragalo tšeo tše pedi, e lego ya go hlaloša tša Baile le tša Dintenne, gabotse ke tšona di tlogo pele pading ye, mola ya go lahlela lesea , e le ya morago. Ke ka lebaka leo go thwego, ge e le diteng, tatelano ya ditiragalo e latela lenaneo le, A, B le C, mola ka thulaganyo, lenaneo leo le fetogela go C, B le A, bjaloobjalo.

7.5.4 Thumo

Go akaretša ditaba tše go ka thwe, thulaganyo ye Phasha a e dirišago, ya go fetola lenaneo leo go tlwaetšwego ditaba di etla ka lona, e bohlokwa ka gore e dira gore sengwalo se be le maatlakgogedi.

- Go godiša maatlakgogedi

Maatlakgogedi pading ye a godišwa ke tirišo ya mantšu ao a hlalošago tiragalo yeo Dipono a e bonego, ao a rego:

ngwana... lekgarebe... mooki... botshwelamare

[letl. 1].

Le ge go lemogwa gore mantšu a a lebane le tiragalo ya mafelelo a puku ye, fela ge a thoma go bonwa, a hlohla maikutlo a mmadi; a thome go bala ka phišegelo ya go rata go tseba seo mantšu ao a se šupago. Ka fao Phasha o kgethile go thoma ka tiragalo ye ya mafelelo, ka nepo ya go goka mmadi. Ka gona tiragalo yeo go thomilwego ka yona, go lemogwa ge e na le maatla go feta ge nka be a thomile ka yeo go thwego, ke ya tshwanelo.

Gape thulaganyo ya mongwadi ya go tliša tiragalo yeo ya go lahlelwa ga ngwana ka botshwelamare pele, e dira gore go balwe sengwalo go gopotšwe

masetlapelo ao a kwelwego kua morago. Taba yeo e tšweletša maikutlo a manyami le kwelobohloko go mmagongwana. Le ge Dintenne a dirile bošoro, fela o kwelwa bohloko ge go gopolwa matshwenyego a gagwe.

7.5.5 Kakaretšo

Mo karolong ye, go hlokometšwe mokgwa wa go fetola tatelano ya ditaba ka go thoma ka puku ya Matsepe, *Megokgo ya Bjoko*. Gona fao go tlo lemogwa gore borateori ba, Serudu (1987), Grobler (1989) gotee le Groenewald (1998) ba šetše ba ngwadile ka ga taba yeo. Fela Groenewald (1998) yena o tšwetše pele go lekola tirišo ya mokgwa wo le mo pading ya Phasha, *Ke dirišitšwe ke Wena*. Godimo ga fao o lemogile gore mokgwa wo wa go raraganya ditaba, o dirišitšwe ke bangwadi ba bantši bjalo ka Ramaila ('Tshelete ya Sepoko', 1951: 7-10), Masoga wa Sebata (*Ngwana wa Lesedi*, 1994) le Rammala (*Lukas Motšheletšhele*, 1963). Ka lebaka leo, go ka thwe, le ge Matsepe a hueditše Phasha, fela le Matsepe ka boyena go bonala a hweditše khuetšo go Ramaila ka ge e le mongwadi wa mathomo. Taba yeo e šitlelwa ke Kgatla (2000: 251) ka go re:

Mo dingwalong tša gagwe, O.K. Matsepe o diriša molaodiši bjalo ka Ramaila. Gape o laodiša ditaba ka go di iša pele le morago (*Kgorong ya Mošate*, 1960). O diriša ditshwayotshwayo. Dithekniki tšeo, Matsepe o di tšere go Ramaila.

Ge Groenewald (1998: 70) a bapetša mongwalelo wa padi yeo ya Matsepe le ya Phasha, o lemogile kwano magareng ga tšona. Kwano yeo o re e tšwelela ge bobedi ba rata go diriša mafokwana a go swana goba a go nyaka go swana. Malebana le thulaganyo, bangwadi ba ba šomiša thulaganyo ye e raraganego ka ge ba fetola lenaneo la tatelano ya ditaba ka go thoma ditaba tša puku ka tiragalo yeo e lebanego le mafelelo, goba go fapantšha ditiragalo tšeo di

hlatlamanago. Le ge go le bjalo, mo go Matsepe go lemogilwe gore ditaba di ba ka sebopego seo o ka rego ke mudi wo o swaraganego ka pele le ka morago, ka gore tiragalo ya kgaolo ya pele, e hlalošwa mo go kgaolo ya bobedi, gomme ya kgaolo ya bobedi, e hlathollwa mo go kgaolo ya boraro, bjalobjalo.

Fela mo go Phasha, go bonala go fetolwa ga tatelano ya ditaba mo go tlogo gatee fela, ge go thongwa ka ditaba tša go lahlelwa ga lesea ka botshwelamare, mola e le tša ka mafelelong. Gape go lemogilwe gore mo go Matsepe mošomo wa molaodiši o lebane le go tšweletša kgegeo, mola mo go Phasha, molaodiši a na le modiro wa go tšweletša masetlapelo le go kwela molwantšhwa bohloko.

7.6 GO TSENTŠHA DITIRAGALO

7.6.1 Tshepedišo ya ditaba

Mo karolong ya pele ya kgaolo ye, go lekotšwe tirišo ya tekolanthago ka go diriša lehlakore la mathomo la go raraganya ditaba, e lego go fetola tatelano. Tirišo yeo e lekotšwe mo dipading tše, *Megokgo ya Bjoko* le *Ke dirišitšwe ke Wena*. Mo go *Megokgo ya Bjoko*, bohlokwa bja go fetola tatelano, go hweditšwe bo lebane le kgodišo ya maatlakgogedi le tlhalošo ya semelo sa molaodiši, mola mo go *Ke dirišitšwe ke Wena*, go boletšwe ge go fetola tatelano go na le mošomo wa go godiša maatlakgogedi le go tšweletša maikutlo a kwelobohloko.

Mo seripeng se sa bobedi sa kgaolo ye, go yo lekolwa tirišo ya tekolanthago ka go diriša lehlakore la bobedi la go raraganya ditaba, e lego go tsentšha ditiragalo. Mo mokgweng wo, mongwadi o re mola ditiragalo tša kanegelo di tšwela pele, a tsentšhe ditiragalo tšeo di hlagilego morago. Bjalo ka ge go šetše go boletšwe, lehlakore le le lebane le mehutana ye meraro ya tekolanthago, e lego (a) tekolanthago ya ka ntle, (b) tekolanthago ya ka gare le (c) tekolanthago ya motswako. Fela mo karolong ye ya bobedi ya kgaolo ye, go tlo hlokomelwa

tirišo ya tekolanthago ya ka ntle fela, ka ge mehutana yeo ye mengwe e lebantšwe le kgaolo ye e latelago.

7.6.2 Tekolanthago ya ka ntle

Mo go tekolanthago ya ka ntle, mongwadi o re mola ditaba tša sengwalo di lebantše mafelelong, a gomele morago go ditaba tšeo di hlagilego pele ditaba tša puku di ka thongwa. Mo mohuteng wo, go yo dirišwa padi ya *Lenong la Gauta* (1982) ka go šomiša lenaneo le:

- Kakaretšo
- Tekolanthago ya ka ntle
- Thumo

7.6.2.1 Kakaretšo

Padi ye, *Lenong la Gauta*, e mabapi le Morena Nkwe Maleka yo a ilego a nyala Mmatšhego. Yo Mmatšhego o be a hlokofaletšwe ke banna ba babedi ge a be a sa dula Gauteng, pele ga ge a tla gahlana le yo Nkwe Maleka. Morena Maleka o be a na le morwedi, a bitšwa Brenda. Yena o ile a dula le Nakedi le ge ba be ba se ba hlwe ba aga motse. Ge Nakedi le Thabo ba swerwe, Brenda a boela gae Seshego. Ge a le fao Seshego, a nyalwa ke Nnono Molaba. Morago ga go lokollwa ga Nakedi le Thabo kgolegong, ba ile ba thoma go nyakana le Brenda le Mmatšhego gore ba ba fe lehumo la bona. Brenda o ile a tshepiša gore o tla ba hweletša pheta yeo ya lenong la gauta go Mmatšhego. Ge a bona gore go e hwetša go a pala, a bona bokaone e le go bolaya Mmatšhego. Mna Maleka o ile a kwa bohloko, a ba a kgopela Nnono gore a mo thuše go hwetša mmolai wa mosadi wa gagwe. Dinyakišišong, Nnono o hweditše gore mmolai wa Mmatšhego ke mosadi wa gagwe, Brenda. Taba yeo e ile ya mo makatša kudu, mo a go ba a se kgolwe gore e ka ba nnete. Brenda ge a bona gore bjale ngwedi

o apogetšwe ke maru, a leka go tšhaba. Ge Nnono a mo kitimiša, koloi ya gagwe ya menoga. Ya ba go hlokofala ga gagwe.

7.6.2.2 Tekolanthago ya ka ntle

Mo go padi ye, mongwadi o diriša tekolanthago ya ka ntle ka go tsentšha ditaba tša Mmatšhego ge a be a sa dula Gauteng ka mokgwa wo:

O a bona Nnono, mengwaga ye mene ya go feta ge ke nyalane le Mmatšhego, ke be ke sa tsebe selo ka yena gomme le ge a sa ke a bolela kudu, gagolo bophelo bja gagwe bjo bo fetilego, ke ithutile se sengwenyana ka bjona... Mmatšhego o bile le bophelo bja manyami a magolo ka gore o nyetšwe gabedi pele a kopana le nna. O nyetšwe la mathomo ge a sa na le ngwaga e masomepedihlano eupša monna wa gagwe ga se a ke a gola go ipshina naye ka ge a ile a rathwa ke legadima morago ga mengwaga ye mene. Morago ga mengwaga ye mebedi, o ile a nyalwa ke monna wa mohlolo yo a bego a na le sa gagwe ka gore mengwaga ye seswai ya go feta ge a hlokofala, o ile a tlogelela Mmatšhego lefa la go tsebalega... Taba ye nngwe ke gore Mmatšhego o be a na le dilwana tše mmalwa tša go dirwa ka maswikana a bohlotlwa. O be a na le dipalamonwana tše pedi goba tše tharo tša go dirwa ka taamane. Dilo tše ka moka go itaetša a di humane go monna yoo wa mohlolo [letl. 28-29].

Ditaba tše tša morago tša Mmatšhego, di bohlokwa ka ge babadi ba kgona go tseba semelo sa gagwe. Ke motho wa go loka, wa kgotlelelo, eupša wa sephiri. Gape morago ga taodišo ye, go thongwa go lemogwa gore ke ka lebaka la eng ge a bolawa. Polao ya gagwe e bakilwe ke go nyakwa ga pheta ya lenong la gauta.

7.6.2.3 Thumo

Go akaretšwa ditaba tše go ka thwe tirišo ya tekolanthago ya ka ntle pading ye, e lebane le modiro wa go hlaloša semelo sa Mmatšhego. Mo mathomong ge Mmatšhego a bolailwe, o kwelwa bohloko ka ge go sa tsebje mekgwa ya gagwe. Lebakeng leo, o bonala eka ke motho wa go loka. Eupša ge Mna Maleka a hlaloša bophelo bja gagwe ge a sa le Gauteng, go lemogwa gore ke motho wa mathaithai. Ka go realo, ga e sa le Mmatšhego yola; o fetogile wa go se loke. Ka gona go ka thwe, tlhalošo yeo e utolotše semelo sa nnete sa Mmatšhego. Ka fao, mo mathomong seemo sa ditaba tša bophelo bja gagwe e be e le sephiri, gomme mongwadi o raraganya ditaba tša sengwalo, gore sephiri se gole. Ka go dira bjalo, maatlakgogedi a golela pele, ge go ratwa go tsebja gore mmolawa ke motho wa mohuta mang.

7.7 KAKARETŠO

Mo go lekotšwe tirišo ya tekolanthago dipukung tše tharo, ka go šomiša mehuta ya tekolanthago, e lego go **fetola tatelano ya ditaba le tekolanthago ya ka ntle**. Mo go *Megokgo ya Bjoko*, go hlalošitšwe ge mokgwa wa go rulaganya ditaba ka go fetola lenaneo la tatelano ya tšona, go šoma go godiša maatlakgogedi le go hlaloša semelo sa molaodiši. Gape mokgwa wo mo go *Ke dirišitšwe ke Wena*, go boletšwe ge o sa lebane le kgodišo ya maatlakgogedi. Ntle le go godiša maatlakgogedi, go fetola tatelano ya ditaba pading ye, go lebane le go tšweletša maikutlo a kwelobohloko. Tekolanthago ya ka ntle mo go *Lenong la Gauta*, e na le modiro wa go utolla go se loke ga Mmatšhego.

KGAOLO YA SESWAI

8.1 TEKOLANTHAGO II

8.1.1 Matseno

Mo go tekolanthago II, go yo tšwelwa pele ka tshekatsheko ya tirišo ya tekolanthago mo dipukung tša Sepedi. Go lekola tirišo ye, go yo šomišwa mehuta ya thekniki yeo ya tekolanthago gotee le dipuku tše:

- Tekolanthago ya ka gare:
'Ralato I' (Nka se lebale, 1972)
- Tekolanthago ya motswako:
Letsogo la Molao (1984)
- Go swantšha ditaba:
'Roko ye ntsho' (Le diphiri di tla Utologa, 1994)
le
Letsogo la Molao (1984)

8.2 TEKOLANTHAGO YA KA GARE

8.2.1 Matseno

Tekolanthago ya ka gare ke mohutana wa bobedi wa lehlakore la go tsentšha ditiragalo. Mo mokgweng wo, mongwadi o re mola ditiragalo tša puku di le gare di kгатlampana, a boele morago go ditiragalo tšeo di hlagilego mo gare ga puku. Go sekaseka tirišo ya mohuta wo, go ilo šomišwa kanegelokopana ya

Motuku, 'Ralato I' (*Nka se lebale*, 1972). Kahlaahlo yeo e tlo dirwa ka go latela lenaneo le:

- Kakaretšo
- Tekolanthago ya ka gare
- Thumo

8.2.2 Kakaretšo

Kanegelokopanatseka ye e mabapi le Ralato le lekgarebe la gagwe, Rebotile, bao ba bego ba swanetše go nyadišwa kerekeng. Ge nako ya gore ba nyadišwe e fihla, Moruti Malebo, Rebotile le dihlatse, ba tlabja ke go se rotoge ga monyadi. Rebotile o lekile go itielala Ralato motato, fela a se arabje. Moruti ge a bona nako e mo tšhabela, a botša Rebotile gore o tla palelwa ke go leta go iša pele, ka ge a be a emetšwe ke modiro wa go boloka. Rebotile o lebogile kgotlelelo ya moruti gotee le dihlatse, gwa phatlalalwa. Ge Rebotile a swanetše go tshela mmila, a thulwa ke kolozi ka ge monagano wa gagwe o be o šila matlabotša. Go fihleng ga gagwe bookelong, o amogetšwe ke Ngaka Tlhomogelo gotee le baoki Kholofelo le Mokgadi. Ka nako ya teye ge Tlhomogelo a bala kuranta, o kopana le ditaba tša go swarwa ga Ralato. Ke mo a thomilego go lemoga bothata bjo bo dirilego gore Rebotile a feletše a le moo bookelong. Ge seemo sa bophelo bja Rebotile se sa kaonafale, Ralato a kgopelwa go tla bookelong, ka kgopolo ya gore o tla boetša monagano wa Rebotile sekeng. Ge Ralato a fihla fao bookelong, ga go se sekaone seo a se boditšego Rebotile, ntle ga go mmotša gore a lebale ka yena, a inyakele monna yo mongwe. Morago ga go lokollwa ga Rebotile, Tlhomogelo a beeletša Rebotile, ba fela ba etelana. Bošegong tsoko ge baratani bao ba sa iketlile, ba hlaselwa ke Thongwane a ba a ba gapela go boRalato. Ge ba leka go bolaya bao boRebotile, Ralato a ba šireletša. Morago ga fao, Majoro Schoeman a

utolla gore Ralato ga se mmolai, ke letseka la sephiri. Ke mo Tlhomogelo a lokolotšego Rebotile go boela go Ralato.

8.2.3 Tekolanthago ya ka gare

Ge ditaba tša kanegelokopana ye di hloga, go kopanwa le Moruti Malebo, Rebotile gotee le dihlatsa, bao ba makaditšwego ke go se bonale ga monyadi, Ralato, kerekeng. Go tšweletša kgakanego yeo, Motuku o diriša mantšu a Moruti ge a re:

Ngwanaka nako ya ka ya go le tšeiša e putlagane.

Hleng lesogana la gago ga le bonale? [letl. 1]

Nakong yeo ya tlabego, Rebotile o fetotše moruti ka ao a rego:

Moruti le nna ke a makala gore naa moratiwa wa ka Ralato a ka be a swerwe ke eng. Ga ke kgone go gopola gore molato e ka ba e le eng gobane maabane thapameng re be re le mmogo, gomme a tiišetša kopano ye ya rena mo [letl. 1].

Ge mantšu ao a Moruti Malebo le Rebotile a hlokomedišišwa, go lemogwa kgakanego yeo ba bego ba le go yona. Go be go tloga go se na lesedi la gore Ralato a ka be a swerwe ke eng. Fela ge ditaba tša kanegelo di tšwela pele, mongwadi o tloša kgakanego yeo ka go diriša pegu ya kuranta ka mokgwa wo:

Mna. Ralato Thipe, yo atrese ya gagwe e sa tsebjego gabotse, fela go kwagalago gore o tšwa go la Tshwane, Bokwena bja gaMogopa, moo ba rego ke Hebron, o swerwe maabane mesong motseng wa Kgalauwane, gomme o hlahletšwe kgolegong ya Nebo. Monna yo ke yo mongwe wa mafadi ao e lego manaba a lefase la gaborena la Repapoliki ya Afrika-Borwa. Ke yo mongwe wa bao ba thušago manaba a lefase la gaborena. Manaba ao boikemišetšo bja bona e lego go senya tše botse ka moka tšeo mmušo wa rena o re direlago. Molato wa gagwe o befile kudu ka maatla, moo e lego gore go ahlolelwa mengwaga ye mentši kgolegong go ka se makatše. Ba mohuta wa Ralato ga ba tsomege lefaseng la gaborena ka ge ba ferehla batho ba lefase ka go khupetša botse ka bobbe mahlong a batho. Le ba hlokomeleng ke diphiri tše di gagolago matlalong a dinku [letl. 7].

Pego ye ya kuranta ke tekolanthago ya ka gare, ke go re, mongwadi o tsentšhitše ditiragalo tša morago mola ditaba di tšwela pele. Go kwešiša bohlokwa bja thekniki yeo ka mokgwa wo Motuku a e šomišitšego ka gona, go swanetše go hlalošwe seo kanegelotseka e lego sona.

Groenewald (1993:29) o tsopola Boileau le Narçejac (1964:8) ge ba hlaloša kanegelotseka ka go re:

*Le roman policier est un enquête, à coupe sûr,
mais une enquête qui a pour but d'élucider un
certain mystère, un mystère en apparence
incompréhensible, accablant pour la raison.*

Ka polelo ye, ba gatelela gore kanegelotseka e bolela ka ga **nyakišišo** ye e utollago **sephiri**. Go tšwela pele Groenewald (1993:29) o re ge go balwa *Lenong la Gauta* (Bopape, 1982), sephiri seo ke bohlatse bjo letseka le tlogo lemoga mmolai ka bjona, e lego mengwapo mo mmeleng wa mmolai. Gape o re ge go balwa *Tšhipu e rile ke lebelo* (Moloto, 1962), sephiri seo ke leina la mosenyi.

Go iša pele Groenewald (1993:29) o bontšha gore ge e le dipaditseka tša Kekana, go swana le *Nnete Fela* (1989), goba dikanegelokopanatseka tša Lebopa, 'Ntlo ya monna yo mongwe' le 'Bomahlwabadibona' tše di kgobokantšhitšwego ke Mampuru mo pukung ya *Makhura' Lefehlo* (1991) go a makatša ka ge go laetša gore tlhalošo ya paditseka, ye e boletšwego ke Boileau le Narçejac (le ba bangwe), ga e kgotsofatše gabotse. Ka fao go tsongwa tlhalošo ye nngwe. Groenewald o re yona e fiwa ke Narçejac (1958:1660) ge a bolela ka ga *Le lois du roman policier*, e lego melao ya paditseka, ka go re:

*Le roman policier est un récit où le raisonnement
créé l'effroi qu'il est chargé d'apaiser.*

Ka mantšu a, go šupša gore kanegelotseka ke polelo ye e **tšhošago**, gape ke polelo ye e **homotšago**. Go fa mohlala, *Nnete Fela* e bolela ka ga bošula bja sindikheiti bjo bo tšhošago mmadi, ka gobane sindikheiti e tlo bolaya baanegwa ba go itswalanywago le bona. Gape e hlaloša tshepedišo ya ditaba, ye e homotšago mmadi.

Go ruma ditaba tše, Groenewald (1993:29) o bapetsa tlhalošo yeo ya Boileau le Narçejac le ya Narçejac ka go re:

Tlhalošo yeo ya mafelelo e bolela ka bophara ka go phatlalatša. Gape e swana le yeo ya mathomo, ka gobane **sephiri** se lebane le **letšhogo**; **nyakišišo** e lebane le go **homotša**. Phapano ye kgolo ke ya go rulaganya ditaba: Bopape o utela mmadi ditaba tše di tlogo mo utollela sephiri. Ka lebaka leo tlemollo ya lehuto la padi yeo e na le makalo (*'surprise'*). Kekana o raraganya ditaba gore mmadi a se ke a lemoga ka mo mathata a tlogo rarollwa ka gona. Ka lebaka leo tlemollo ya lehuto ke ya go homotša mmadi fela.

8.2.4 Thumo

Go akaretša ditaba tše go ka thwe, tirišo ya tekolanthago kanegelong ye ya Motuku, e na le mošomo wa go timetša mmadi, ka gore, mo mathomong a ditaba, o tšweletša Ralato e le motho wa go loka , yo a tlogo nyala mosadi. Fela ge moruti, Rebotile le dihlatse ba mo letile kua kerekeng, go thongwa dipelaelo. Go sa maketšwe, mongwadi o tšweletša pego ya kuranta yeo e bontšhago Ralato bjale a fetogile motho wa go se loke. Ka go realo, mongwadi o dirile taba ya semelo sa Ralato sephiri; gomme sephiri seo se utollwa mo sehloeng ge Majoro Schoeman a bolela gore Ralato o be a filwe mošomo wa go ba letseka la sephiring.

8.3 TEKOLANTHAGO YA MOTSWAKO

8.3.1 Matseno

Go lekola tirišo ya tekolanthago ya ka gare, go šomišitšwe kanegelokopanatseka ya 'Ralato I'. Mošomo wa tekolanthago yeo go boletšwe ge o lebane le go timetša mmadi. Lebakeng le, go ilo tsinkelwa tirišo ya tekolanthago ya motswako. Ka tekolanthago ye, mongwadi o tsentšha ditaba tša kgale mola ditiragalo tša sengwalo di lebantše sehloeng. Tsinkelo yeo e yo dirwa ka go šomiša padi ya *Letsogo la Molao*. Lenaneo leo le tlogo latelwa ke le:

- Kakaretšo
- Tekolanthago ya motswako
- Thumo

8.3.2 Kakaretšo

Letsogo la Molao ke padi yeo mo go yona go bolelwago ka sehlotshwana sa bašemane bao ba bego ba phela ka go utswa. Bona ke Themba , Fanyane le Faro. Faro e be e le morwa wa Moruti Makubu. Moruti o be a phela a tshwenyegile ka boitshwaro bja go se tsebalege bja Faro. O ile a tla tla ba Makubu, ya ba ge a senya Sarena a sa le sekolong. Le ge go le bjalo, molato o ile wa sekwa; tša Faro le ba ga Twala tša fela. Moruti Makubu o be a na le mogwera yo a bego a bitšwa Mathipa. Go be go sa fete matšatši a mararo yo Mathipa a se a etela ga moruti. Ke ka fao a ilego go kwa ditaba tša boFaro ge ba bolaile maphodisa, a leba ga Moruti Makubu le nthago a sa lebelele. Ba

hlwele ba kgotsa ditaba tšeo, morago a laela. Morago ga go kwa gore dinokwane tšeo tša go bolaya maphodisa di swerwe, Mathipa a gopola mogweragwe gape. Ge a fihla a hwetša moruti a se a hlwe a ekwa ditaba tšeo. Ka fao Mathipa a tšhaba go fa moruti kuranta a sa na le yena. Ke mo moruti a go hwetša sebaka sa go anegela Mathipa tša ge a be a sa šoma go rapelela bagolegwa pele ba fegwa. Ge Mathipa a sepetše, moruti a šala a phutholla kuranta yela Mathipa a go mo šadišetša yona. Manyami ya ba ge a hwetša dinokwane tšeo e le boFaro. Morago ga fao, batswadi ba bitšwa go tla go kwa kahlolo; gomme boFaro ba ahlololwa thapo.

8.3.3 Tekolanthago ya motswako

Tirišo ya tekolanthago ya motswako pukung ye, e tšwelela ka go tsentšhwa ga ditaba tša morago tše di lebanego le Mokgalabje Mathipa. Go tšweletša ditaba tšeo, Mphahlele o thoma ka go re:

Morena Mathipa o be a dula kgojana, ka kua Meadowlands. Yena mong o be a re o dula number 4765 Zone two, Meadowlands. Ke mokgalabje wa mengwaga ya go obamela masomešupa, wa lerapo le lethata, o be a sa kgona go fihla Phomolong ka maoto a be a boela morago ka maoto. Makgowa a gagwe a ile a mo laya tsebe go kwa ge a rola modiro gore a no fela a sepelasepela ka maoto go ikotlolla; go se go bjalo, a ka tla a ipiletša bokgalabje le bolwetši, a hwa. Bjale ga a le bale mantšu ao [letl. 33].

Ge go lekodišišwa kanegelo ye, go lemogwa gore e na le mohola wa go hlaloša seemo sa ditaba. Babadi ba thoma go kwešiša lebaka leo le bego le dira gore Mathipa a etele Moruti Makubu ka maoto, ka mehla. Go lemogwa gore o be a kile a fiwa tayo.

Ge ditaba tša sengwalo di tšwela pele, mongwadi o tsentšha gape ditaba tša mosadi wa bobedi wa Mathipa ka go re:

...Mathipa o ile a ipoeletša ka morago ga lehu la mmagobona. Wa bobedi o mo hweditše a na le bana. Se sengwe seo se bego se tšwafiša moruti go etela mokgotse wa gagwe e be e le gona go tseba gore go be go se bophelo ka mo lapeng. Mosadi wa Mathipa o be a sa tsebalege go swana le bana ba gagwe bao Mathipa a mo humanego ka bona. Mosetsana wa Mothosa o ile go bona a hloka madulo, ba masepala ba gana go mo fa ntlo ka gore a se na monna, a napa a itopela sekgalabjana sa batho. Mathipa o be a ikweša go ba monglapa mafelelong a kgwedi ge a tšo gola ya motlaodutše. Gona o be reteletšwa a bitšwa "Bari." Ka gore mosatšana wa gagwe o be a ikganetša gore bana bao ke ba gagwe, bona ba be ba tlwaetše go bitša Mathipa bari ke gore sebara goba molamo. Ge a se gona ba be ba no re "Pari yela e kae?" Gona moo go be go gakantšha gore Mathipa o a retwa goba o a nyefolwa, ka gore lentšu leo la pari le be le era gore setlaela. Batho bona ba be ba nagana gore ba lapa ba reteletša leina la gagwe la Barnabas [letl. 38-39].

Go laodišwa fao ga mosadi yo wa Mathipa, go na le mošomo wa go hlaloša semelo sa gagwe. Ke motho wa go se loke, wa go hloka mekgwa, wa go se be le lerato, gape wa lenyatšo. Gape taodišo ye go ka thwe, e lebane le go hlaloša lebaka leo le bego le dira gore Makubu a se rate go etela Mathipa. O be a sa kgahlwe ke mekgwa ya lapa leo.

8.3.4 Thumo

Go ka rungwa ditaba tše ka go re, Mphahlele o dirišitše tekolanthago ya motswako mo thulaganyong ya puku ye ka nepo ya go utolla bohlokwa bja moanegwa yo, Mathipa.

- Bohlokwa bja Mathipa

Taba ya mathomo ge go ratwa gore bohlokwa bja Mathipa mo pading ye bo tsebje, ke go re go swanetše go thongwe ka ditaba tša go ikgweranya le molwantšhwa wa padi ye, e lego Faro. Ditaba tša Faro di lebane le kanegelo ya masetlapelo. Ka fao ke motho wa maemo (ngwana wa Moruti); wa bofokodi (ke sekebeka); gomme o ya fase ka lebaka la bofokodi bjoo (o a fegwa). Go ya ka Groenewald (2000:69), le ge Faro e le sekebeka ka mokgwa woo, fela ditaba tša bonnyaneng bja gagwe di dira gore a kwelwe bohloko ge a hlagelwa ke mathata a go fegwa. Gape taba ya go ikgweranya le Faro le go mo kwela bohloko, e lebane le batho ba babedi, e lego lekgarebe la gagwe, Sarena, gotee le tatagwe, Makubu. Ka lebaka la baanegwa ba, go kgonwa go itswalanya le Faro le ge e le mmolai.

Groenewald (2000: 63) o hlaloša gore Sarena ke motho wa go itshwana a nnoši, wa go itshwara, gape wa tlhompho. Go hlaloša semelo sa Moruti Makubu, Mphahlele o šomiša mogweragwe, e lego Mathipa. Taba ya mathomo

ye e lebanego le go hlaloša semelo sa Makubu, ke ge a hlalošetša Mathipa ditaba tša kgolegong. Ge moruti a laodišetša Mathipa ditaba tšeo, o di bolela ka manyami a magolo. Ka go realo, go hlalošwa ga ditaba tšeo go thuša go bonagatša semelo sa Makubu. Gape ge Mathipa a lemogile kotsi yeo Faro a lebanego le yona, o botša Makubu. Le ge go le bjalo, Makubu o itlhokomologiša ditaba tšeo tša Mathipa. Ka tsela yeo, bofokodi bja gagwe bo tšwelela nyanyeng.

Taba ya bobedi ye e lebanego le tlhalošo ya semelo sa Makubu, ke ge Mphahlele a hlaloša semelo sa Mathipa ka go mo fapantšha le Makubu. Mathipa o tšweletšwa e le motho wa go rata bjala, basadi le bophelo bja setšo; mola tšeo ka moka Makubu a be a di hloile. Gape o re selo se tee seo Makubu a bego a se rata ke motšoko, mola e be e le selo seo Mathipa a bego a sa kwane le sona. Ka go realo, go lemogwa gore Mathipa o kgatha tema ye bohlokwa pading ye, ka ge go fapantšhwa ga gagwe le Makubu, go thuša gore semelo sa Makubu se utologe. Gape thekniki ye phapantšho, e tšweletša phapano gare ga baanegwa bao, go gatelela goba go nepiša seo Makubu a lego sona.

8.4 GO SWANTŠHA DITABA

8.4.1 Matseno

Go tsinkela tirišo ya tekolanthago ya motswako, go šomišitšwe padi ya *Letsogo la Molao*. Modiro wa mohuta wo wa tekolanthago pukung ye, go hweditšwe e le go hlaloša bohlokwa bja Mokgalabje Mathipa, bjo bo thušago go tšweletša semelo sa Moruti Makubu. Nakong ye, go ilo sekasekwa tirišo ya tekolanthago ka go šomiša mohuta wa bobedi wa yona, e lego go swantšha ditaba. Malebana le mohuta wo wa go rulaganya ditaba, mongwadi a ka re mo mathomong a sengwalo, a tšweletša tiragalo (goba selo) ye e itšego, ya re ge ditaba di fihla

mafelelong, a tšweletša tiragalo (goba selo) ye e swanago le yeo e boletšwego kua morago. Go sekaseka tirišo ya mohuta wo wa go swantšha, go yo dirišwa tshwantšhetšo ye ya, 'Roko ye ntsho' (Puleng, 1994) le padi ya *Letsogo la Molao* (1984), ka go hlokomela lenaneo le le latelago:

- Kakaretšo
- Go swantšha ditaba
- Thumo

8.4.2 ROKO YE NTSO

8.4.2.1 Kakaretšo

Ditaba tša tshwantšhetšo ye di malebana le Kobi gotee le mosadi wa gagwe, Mmalehu. Ba na le bana ba babedi. Mathata a thoma ge Kobi a nyaka go boela sekolong, go tšwetša dithuto pele. Mmalehu o thulana le taba yeo ka mabaka a gore lenyalo la bona e sa le le lefsa, ga se ba fetša go aga, godimo ga fao o sesading. Ge a laela hlogo ya sekolo, le yena ka go kwa lehufa, o a ngangabala. O širela ka gore molao wa thuto ga o sa dumelela barutiši go tlogela mošomo. Le ge go le bjalo, Kobi ga a hwe matwa, o tšwela pele ka go sepediša mangwalo a go lokologa, morago o leba sekolong. Ge a fihla yunibesithi, o kopana le Jeff, o mo ruta bophelo bja boitaolo. Ka lebelo, ebile Kobi o ratana le Maserati, lekgarebe la Trevor. Sponono ka go kwa lehufa la ge a paletšwe ke go gapa pelo ya Kobi, o sebela Trevor ka mathaithai a Maserati. Trevor o napile o tsatsela bao boMaserati. Ge a fihla, o hwetša ditšhwene di sa sohlotše bana, go lla sethunya, ya ba go hlokofala ga Kobi, a ba a bolokwa.

8.4.2.2 Go swantšha ditaba

Ge ditiragalo tša tshwantšhetšo ye di hlaga, Puleng o tšweletša Kobi le mogatšagwe, Mmalehu, ba swere poledišano ka tsela ye:

Kobi: Mmalehu moratiwa, ke feditše le mogopolo wa ka gomme ke tšere sephetho.

Mmalehu (*Ka tlabego*): Ke sephetho sa eng?

Kobi: Ngwaga wo o šupologago ke nyaka go ikhwetša ke le *University of Alacrity*. (*Ka boikgantšho*). Kua lebopong la lewatle.

Malehu (*Ka pefelo*): O thomile! O thomile Kobi!

Kobi! (*Ka tlabego*): Ke thomile eng?

Mmalehu (*A hema ka bothata*): Kobi! Ke neng o nkopelela koša ya *yunibesithi, yunibesithi!*

(*O a galefa*). O mpotša matlakala. (*O kgatla motswiri*) Mps! Sis!

Kobi (*Ka boleta*): Aowa hle Mmalehu, mogatšaka. Na o reng o hlapola dinepo le maikemišetšo a bokamoso bja ka le lapa le?

Mmalehu (*Ka go tlala pelo*): Ga se selo tšeo. Bona! Gonabjale ke mmeleng. Ka mo re na le bana ba babedi. Gape, ga se wa fetša go aga mo gae. Batho ba tla re tšea bjang?

Kobi: Bona batho bao o ba šeditšego kudu, ba tla be ba fetogile dimumu mohla ke alogago, ke boa ke apere roko ye ntsho ya thuto [letl. 23].

Ge poledišano yeo ya Mmalehu le Kobi e hlokomedišišwa, ga go kgonono ka ge go bolelwa ka selo seo se tlwaetšwego, e lego taba ya thuto le seaparao seo motho yo a rutegilego a se apešwago. Eupša ge ditaba di fihla mafelelong, mongwadi o rotoša taba yeo ya roko ye ntsho ka tsela ye nngwe; gomme o re:

Magagešo, bonang taba ye bohloko; roko ye
ntsho yeo mohu a bego a e llela, lehono še, e
aperwe ke Mmalehu, mosadi wa gagwe [letl. 42].

Ge ditaba di le ka mokgwa wo, e lego ge go bolelwa ka roko ye ntsho ya lehu, go lemogwa gore thaetlele ya tshwantšhetšo ye, ga e lebane le roko ye ntsho ya ge Kobi a feditše lengwalo la B.A, eupša e šupa roko ye ntsho ya kilelo.

8.4.2.3 Thumo

Tirišo ya tekolanthago ya go swantšha ditaba mo go 'Roko ye ntsho' e tšweletšwa ka tirišo ya thaetlele ya tshwantšhetšo ye, yeo e šupago roko ya dikapešo; gomme ge ditaba di fihla mafelelong, go sa bolelwa ka roko ye ntsho, yeo bjale e fetogilego roko ya go ilela. Ka tsela yeo, taba e tlemaganywa le yeo e boletšwego kua mathomong a ditaba, ge Kobi a nyaka go ya sekolong. Gape mohola wa tirišo ya mohuta wo wa tekolanthago fa, o lebane le go tliša semaka: ge roko ye ntsho ya thuto, e fetoga ya lehu. Ka go realo, le ge diroko tšeo di swana, fela di fapana ka mošomo; gomme phapano yeo e godiša makalo: ya lethabo e fetoga ya manyami.

8.5 LETSOGO LA MOLAO

8.5.1 Matseno

Tirišo ya tekolanthago mo go 'Roko ye ntsho', e hlokometšwe ka go šomiša sebopego sa go swantšha ditaba. Mohola wa go swantšha tshwantšhetšong ye, go boletšwe ge o lebane le go tliša semaka ge roko ye ntsho ya kapešo e fetoga roko ya kilelo. Mo go *Letsogo la Molao*, tirišo ya tekolanthago e yo tsinkelwa ka go šomiša sona sebopego seo sa go swantšha. Lenaneo la go ahlaahla tirišo yeo e tla ba le:

- Kakaretšo
- Go swantšha ditaba
- Thumo

8.5.2 Kakaretšo

Ka ge kakaretšo ya diteng tša padi ye e šetše e adilwe kua morago, bjale e tla no bolelwa ka boripana.

Pading ye, Mphahlele o bolela ka bašemane ba bararo ba magwaragwara, e lego Themba, Fanyana le ngwana wa Moruti Makubu, Faro. Maitshwaro a Faro ge a šika le boThemba, a ile a lemogwa ke Mathipa gore a tlo mo wetša bothateng. Ke ka fao a ilego go kwa ditaba tša bona kuranteng, a tsebiša Makubu. Ke mo Makubu a thomilego go mo anegela ditragalo tša go fegwa ga bagolegwa ge a sa šoma go rapelela bagolegwa Tshwane. Ditaba tšeo tša kgolegong, di be di kwešitše moruti bohloko le ge go be go fegwa batho bao a

bego a sa ba tsebe. Ke ka fao a ilego a ba a botša Mathipa gore a ka se tsoge a boeletše go yo rapelela dibofša le ge a ka lefša tšhelete ye ntši. Polelo yeo ya gagwe e be e gatelela manyami a magolo a gagwe ka go fegwa ga bagolegwa. Ge moruti a anegetše Mathipa tša kgolegong, boFaro le bona ba a golegwa, ebile ba ahlololwa thapo. Le ge moruti a sa ka a laetša gore o kwele bohloko, fela go tsebja gore pelo ya gagwe e robegile go feta ge go be go fegwa batho ba šele kua Tshwane.

8.5.3 Go swantšha ditaba

Tekolanthago ya go swantšha ditaba pading ye, e tšweletšwa ka ditiragalo tše pedi tše di swanago: Ya mathomo e lebane le go fegwa ga bagolegwa kua Tshwane. Ya bobedi e lebane le go fegwa ga boFaro. Go tlo hlalošwa ya mathomo pele.

Ge Mathipa a etetše Moruti Makubu, moruti o ile a mo anegela ditaba tša kgolegong ka go re:

Ka kua dithapong ke mahlomoleng, Kolobe. Nna le ge ba ka ntefa sekete sa diranta ka kgwedi, nka se boelele go rapelela dibofša tše di ahloletšwego thapo. Ka nako ya 6h00 mesong bafegiwa ba fiwa difihlilo, dijo tša matsaka, tše bose go feta mehleng. Ba bangwe ba no itšhela mola ba bangwe ba gana go ja. Ka morago ga moo ba a gapša, ba bofilwe matsogo ka morago, mahlong ba pipilwe ka lešela le lesa, ba išwa ntlwaneng yeo e nago le dithapo ka fase. Ge ba tsene ka moo, ga go sa dumelelwa motho, le

moruti yoo a bego a ba rapelela, a ba kgothatša, o šala ka ntle. A ka no ba gona ge e šetše ba hwile, e le ditopo, goba a boa thapama go tla go ba boloka [letl. 88].

Kanegelo ye e utolla masetlapelo ao Moruti Makubu a a bonego ge go fegwa bagolegwa. Ditaba tšeo a di laodišetšago Mathipa, go bonala di mo kwešitše bohloko le ge a be a sa tsebane le bona.

Ge ditaba di fihla mafelelong, Mphahlele o tšweletša tiragalo ya bobedi ya go fegwa ga bagolegwa, yeo lebakeng le e lebanego le boFaro. Tiragalo ye ya go fegwa ga boFaro, e ile ya kweša Moruti Makubu, Mathipa gotee le batswadi ba Themba bohloko, bjoo mongwadi a bo tšweletšago ka go re:

Go bolela e be e no ba sehebehebe. Mathipa o be a tšhogile la masetlapelo o ka re go ya yena thapong. Pelo ya gagwe e betha ka maatla kudu mola mala ona a tšhabile, o ka re ga go selo ka mo gare. O ile ge a botšiša gore moruti o ikwa bjang, moruti a re: “Ke kgotleletše dilo tše ntši kudu bophelong bja ka Kolobe. Ke fetile gare ga dikgabo tša mello; gare ga mešwana, megaletlwa le mekgwaripa. Ke hwetšwe ke tate ke sa bala mphato wa bohloko, ka loga maano, ka šoma ka maikhutšo a dikolo, ka itapiša go fihlela ke fetša dithuto tša ka, le tša boruti. Le ge lehu la go fegwa e le sepoulo, lehu la Faro le ka se nthobe go swana le la mmagwe [letl. 110].

Ge tsopolo ye e lekodišišwa, go lemogwa letšhogo le bohloko bjo Mathipa a bo kwelego ge boFara ba fegwa. Le ge poledišano yeo ya bona e laetša o ka re Makubu ga a kwe bohloko, fela bohloko bja gagwe bo tšweletšwa ke (a) bjoo bja Mathipa le (b) bjoo a bo kwelego matšatšing a ge a sa šoma go rapelela bagolegwa ba šele, e sego ngwana wa gagwe. Malebana le bohloko bjoo batswadi ba Themba ba bo kwelego, mongwadi o re:

Ge ba boa go bona bašemane ke ge mmago
Themba a farafarilwe ke mogatšagwe le moruti e
le gore o nolegile moko, matolo a gana, mmele ka
moka o thosogane. Bakgalabje bao ba babedi le
bona ba be ba no šita kgang, ba re monna ke nku
o llela teng. Ba be ba fetogile difahlegong, ba
sehlefetše o ka re dipoko. Ba be ba tšhošitšwe ke
bana ba bona [letl. 110].

Mo go lemogwa gore batswadi ba Themba ba be ba dubagantšwe dipelo ke go fegwa ga morwa wa bona. Go kwa bohloko fao ga bona go be go gatelela bohloko bja Makubu le go feta.

8.5.4 Thumo

Go ka akaretšwa ditaba tše ka go re, mongwadi o rulagantše ditaba tša padi ye ka go diriša tekolanthago ya go swantšha ka go re, o bolela ka ditiragalo tše pedi tša go fegwa ga bagolegwa. Le ge go le bjalo, go lemogwa gore tiragalo ya mathomo ya go fegwa ga batho ba šele, e fetoga ya go fegwa ga boFaro mo mafelelong; gomme taba yeo e tliša makalo. Gape tirišo ya tekolanthago ya go swantšha ditaba mo pukung ye, e na le mošomo wa go bonagatša manyami a Moruti Makubu ge go fegwa bagolegwa. Taba ya go kwa bohloko ga Moruti

Makubu e tšweletšwa mo mathomong, ge go fegwa batho ba šele, le mo mafelelong ge bohloko bo golela pele ka go fegwa ga morwa wa gagwe.

▪ **Phego ya mathomo**

Mo mathomong ge Moruti Makubu a bona bagolegwa ba fegwa kua Tshwane, pelo ya gagwe e ile ya ba bohloko kudu. Le ge batho bao ba fegwago a be a sa ba tsebe, fela o be a nyamišwa ke tiragalo yeo. Mo mathomong ge a anegela Mathipa ditaba tšeo, Mathipa o be a tšhogile. Le ge go le bjalo, bohloko bja Mathipa bo be bo fetwa ke bja Moruti Makubu. Ka go fapantšha Mathipa le Makubu, mongwadi o rata go laetša bohloko bjo bogolo bjo Makubu a bo kwelego.

▪ **Phego ya bobedi**

Ge tiragalo ya go fegwa ga bagolegwa e lebane le boFaro, Moruti Makubu o ile a bonala a itshwere. O ka re bjale o be a amogetše seo se diregilego. Le ge go le bjalo, go itshwara moo go gatelela manyami a gagwe, ao a bonalago a feta ale a morago. Taba yeo e tiišwa ke gore go sa gopolwa mahloko ao a a kwelego kua morago; bjale go lemogwa gore ge go fegwa ngwana wa gagwe, o swanetše go nyama go fetišiša. Go godiša bohloko bja Makubu go iša pele, mongwadi o hlaloša seemo seo boFaro ba bego ba le go sona pele ba išwa thapong ka go re:

Ba ba hweditše ba dubagane, ditho di rephile, ba palelwa le ke go no emelela le go bolela. Faro yena thapo e be e ile go no fofotša. Ka morago ga lebakanyana ditšhipi tša iri ya bošupa di ile tša lla. Go batswadi ba Faro le Themba ditšhipi tšeo

di be di lla ka gare ga dipelo tša bona, di ba begela gore bjale molao o dira boithatelo ka bana ba bona. Gatee fela muši wo moteletšana o ile wa bonwa o re tsokee, o eya godimo marung, e le sešupo sa gore mphiri o kgatlile [letl. 110].

Fa bjale go lemogwa gore le ge mo mathomong bašemane bao ba be ba bonala o ka re ba tieletše, fela ge letšhogo la bona le hlalošwa, go tsebja gore bohloko pelong ya Makubu bo thoma go oketšega le go feta. Le ge go le bjalo, bohloko bjoo bja Makubu go bonala bo okobatšwa ka go lebantšhwa le bja batswadi ba Themba.

8.6 KAKARETŠO

Mo go tekolanthago II , go tšwetšwe pele ka tsinkelo ya tirišo ya tekolanthago mo go, 'Ralato I', *Letsogo la Molao* le 'Roko ye ntsho'. Mo go 'Ralato I', go šomišitšwe tekolanthago ya ka gare, yeo go lemogilwego ge e lebane le go timetša mmadi ka ge ditaba di rulaganywa ka go hlakahlakanywa. Gona fao go bile go lemogilwe gore go na le kwano magareng ga tekolanthago le thulaganyo ya sengwalo sa botseka. Go *Letsogo la Molao*, go dirišitšwe tekolanthago ya motswako. Tirišo ya thekniki ye, go hlalošitšwe ge e utolla bohlokwa bja Mathipa, ka ge a thuša go tšweletša semelo sa Moruti Makubu. Taba yeo e bonagatšwa ke ge mongwadi a fapantšha bakgalabje bao. Go boletšwe gape le ka mohuta wa go swantšha mo go 'Roko ye ntsho' le *Letsogo la Molao*. Bohlokwa bja thekniki ye dingwalong tše pedi tše, bo lebane le go godiša makalo. Mo go 'Roko ye ntsho', semaka se tšwelela ge roko ya thuto e fetoga ya mahloko, mola go *Letsogo la Molao*, go fegwa ga bagolegwa ba Tshwane, go makatša ge go fetoga go fegwa ga bomorwa wa Moruti Makubu.